

Література:

Иноземцев В. О пользе Brexit: чем обернется для Европы британский референдум URL:<http://www.rbc.ru/opinions/politics/20/06/2016/5763f4409a7947301c72bcce>

1. Лісабонський договір. Консолідована версія Договору про Європейський Союз; URL: <https://minjust.gov.ua/file/23491>

Морозова А. Е. Перспективы нового референдума о членстве Великобритании в Европейском Союзе / А. Е. Морозова // Вестник Томского государственного университета. История. 2014. № 6 (32); URL: <https://cyberleninka.ru/journal/n/vestnik-tomskogo-gosudarstvennogo-universiteta-istoriya>

Хесин Е. Экономика Великобритании: угроза рецессии сохраняется / Е. Хесин; URL: http://russiancouncil.ru/inner/?id_4

М. Г. Окладна¹

ОБ'ЄДНАНА ЄВРОПА І МІСЦЕ В НІЙ ГЕРМАНІЇ: ПОГЛЯДИ НІМЕЦЬКИХ ГЕОПОЛІТИКІВ КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.

У сучасному світі не безпідставно Німеччину визнають рушійною силою інтеграційного процесу в Європі. Від позиції Німеччини значною мірою залежать не лише вибір напрямку інтеграції, її темпів і глибини, але й визначення підходів до реформування інституційного механізму, перерозподілу повноважень як між інститутами ЄС, так і наднаціональним і національними рівнями влади, а також багато інших питань державно-правового життя не лише держав-членів Союзу, але й країн-кандидатів та держав-сусідів. Однак, так було не завжди. Формування власної позиції стосовно об'єднувачих процесів в Європі розпочалося лише наприкінці ХІХ ст., оскільки доки не завершився процес об'єднання власне німецьких земель в єдину централізовану державу, німці не мали можливості в голос заявити про власні геополітичні інтереси в загальноєвропейських справах.

Ситуація почала змінюватися в 70-х рр. ХІХ ст. Отто фон Бісмарку в результаті перемог Пруссії у трьох війнах і підписання низки угод

---

¹ Кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри теорії держави і права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

зрештою вдалося здійснити об'єднання Германії відповідно до мало-германського сценарію (нім. *Kleindeutsche Lösung der Deutschen Frage*), внаслідок чого суб'єкти Германського союзу увійшли до складу Германської імперії, у якій панівна роль належала Пруссії.

Хоча утворення Германської імперії традиційно прийнято оцінювати переважно з позиції його впливу на внутрішньо-германську інтеграцію, та насправді запроваджена Отто фон Бісмарком політико-правова модель організації влади в Імперії має суттєве значення і для сучасного загальноєвропейського інтеграційного процесу, що в своїх дослідженнях аргументовано доводить І. В. Яковюк [1, с. 198–204; 2]. Зокрема слід погодитися з тим, що ідея «імперського федералізму» в Германії втілювалася не в рамках вже існуючої централізованої унітарної держави, як це мало місце у Британській та Австрійській імперіях, а шляхом об'єднання суверенних держав (22 держави і 3 вільних міста) у рамках створюваних Пруссією германських союзів за допомогою примусових (військові завоювання) і договірних (при утворенні Германської імперії входження до її складу південно-германських держав (Баварія, Баден, Гессен, Гогенцоллерн, Мекленбург, Ольденбург, Саксонія) було оформлене оборонними договорами, ратифікованими національними парламентами) механізмів.

Після об'єднання германських земель головним пріоритетом зовнішньої політики Бісмарка стає зміцнення становища молодої імперії на європейському континенті. Рейхсканцлер розумів, що провідні європейські держави будуть чинити опір політиці подальшого територіального розширення Німеччини, а тому з метою заспокоєння Лондона, Парижу, Москви і Відня він під час промови в Рейхстазі в березні 1871 р. оголосив Імперію «насиченою», тобто вже сформованою.

Створена Бісмарком протягом двадцяти років система міжнародних союзів («Союз трьох імператорів» (1873 р. і 1881 р.), Австро-германський союз (1879 р.), Троїстий союз (1872 р.); Середземноморська Антанта (1887 р.), «Договір перестраховання» (1887 р.)) мала уберегти Німеччину від війни на два фронти. Крім того, укладені Бісмарком договори певною мірою сприяли підтримці миру в Європі і перетворенню Германської імперії в одного з лідерів європейської і світової політики.

Прагнучи перешкодити поширенню реваншистських тенденцій у Франції, а також певним чином нейтралізувати інших потенційних ворогів, Бісмарк, з одного боку, заохочував колоніальну експансію Фран-

ції, сподіваючись на зіткнення її інтересів з Англією в Індокитаї і Єгипті та з Італією в Тунісі, а з другого – підтримував Англію і Італію як колоніальних супротивників Франції. За аналогічним сценарієм він діяв стосовно Російської і Австро-Угорської імперії.

Заклики до проведення Імперією активної колоніальної політики почали лунати з кінця 70-х рр. XIX ст. Найбільш ревними агітаторами були місіонери, але їхня агітація навряд чи спонукала уряд Бісмарка до конкретних дій, якби у проведенні відповідної державної політики не були зацікавлені великі банки (насамперед «Дісконтотезельшафт» і «Німецький банк»), власники підприємств важкої промисловості, судновласники і ті представники ганзейської буржуазії, які мали економічні зв'язки з окремими колоніальними країнами.

До проведення політики колоніальних завоювань Бісмарк вдається одночасно з проведенням політики протекціонізму. 24 квітня 1884 р. Германська імперія офіційно стала колоніальною державою, захопивши окремі землі в Африці (насправді, перше колоніальне придбання Германією було здійснене не внаслідок дій уряду, а завдяки приватній ініціативі її підданого А. Людеріца). Протягом 1884–1885 рр. в результаті аналогічних дій підданих колоніальні володіння Германської імперії в Африці суттєво зросли і були легалізовані завдяки Берлінській конференції. Так, в короткі строки Германія отримала колонії Германська Південно-Західна Африка, Германське Того, Германський Камерун, Германська Східна Африка. Це свідчило про те, що інтереси канцлера «звернулися до колоніалізму», який став важливим напрямом зовнішньополітичної діяльності уряду [3, с. 66].

Однак вже у 1885–1886 рр. рейхсканцлер вимушений був згорнути політику колонізації через позицію Англії. Це покращило відносини з Англією, проте викликало розчарування у шойно народженого німецького фінансового капіталу, який прагнув до експансії на зовнішні ринки, до захоплення нових колоній.

Європейська політика, яку на протязі десятиліть вибудовував Отто фон Бісмарк, не отримала схвалення нового кайзера Вільгельма II, який вважав її занадто обмеженою і провінційною, що призвело до відставки Отто фон Бісмарка 18 березня 1890 р.

На відміну від Бісмарка Вільгельм II був прибічником агресивної політики «розв'язаних рук», що зрештою зруйнувало систему союзів. У 1894 р. був створений Франко-російський союз. Крім того, військово-

морська політика Вільгельма II призвела до зближення Англії з Францією і підписання 8 квітня 1904 р. Англо-французького союзу. Після вступу Росії в цей союз (Антанта) замість досягнутої Бісмарком ізоляції Франції в ізоляції опинилася сама Германія. Усе це надало актуальності розробці нової концепції європейської політики Германської імперії.

Наприкінці XIX – початку XX ст. ст. представники німецької – Ф. Науманн, І. Парч, Ф. Ратцель А. Ласеон, К. Лампрехт, Ф. Ліст, К. Брук, К. Франц, Л. фон Ранке, Г. Онкен та шведської – Р. Челлен, С. Федін – школи геополітики висунули концепцію побудови Серединної Європи («Mitteleuropa») як етнонаціонального (фактично – Пангерманського) регіонального об'єднання всередині Європи. Слід зазначити, що в підсумку в Германії склалося декілька підходів стосовно бачення феномену Серединної Європи, які істотно відрізнялися один від одного, внаслідок чого їх не можна механічно об'єднувати [4, с. 1047–1048]. Найбільш відомим і розробленим прийнято вважати проект Ф. Науманна, який він виклав у своїй праці «Mitteleuropa» (1915 р.).

Для будь-якого міждержавного об'єднання принциповим є питання щодо характеру об'єднання, членства і визначення меж його території. Стосовно Серединної Європи обидва питання не отримала кінцевої відповіді.

Термін «Серединна Європа» позначав собою не стільки географічне розташування держав-членів об'єднання, скільки акцентував увагу на їх геополітичній ідентичності, специфіка якої полягає в тому, що ідеологічно об'єднання знаходиться між атлантизмом і євразійством [5]. На думку багатьох розробників концепції, центральне географічне положення Германії в Європі дає їй нібито право претендувати на керівництво сусідніми державами. Так, Г. Даніель вважав, що Германія – це «країна серединна», «серце Європи» і як серце потребує цілого тіла, так і Германія потребує цілого світу. В особі Германії всьому світу «дано географічний і історичний об'єднувачий пункт» [8, с. 95].

Ф. Науманн хоча і обґрунтовував об'єктивний характер створення Серединної Європи, вказуючи на приналежність народів регіону до єдиної «середньоевропейської людської групи» (Menschheitsgruppe Mitteleuropa), гомогенність якої, не дивлячись на конфесійні, національні, мовні відмінності, визначена однотиповим соціокультурним ландшафтом і господарськими структурами, а також однаковою трудовою етикою, змушений був у підсумку констатувати, що «наш середньоевро-

пейський тип ще не досяг досконалості, він ще формується. ... навколо німців формується культура Серединної Європи, формується тип людини ... середньо-європейця » [6].

Ф. Науманн також унікав конкретизації складу об'єднання. На його думку, залежно від ситуації воно може поповнюватися «проміжними» націями (фінами, шведами, естонцями, румунами, українцями), а при певних умовах – італійцями, французами, іспанцями і швейцарцями [7, с. 136].

Концепція Серединної Європи в змістовному плані демонструє еволюцію від економічної спрямованості до акцентування уваги на військово-політичному співробітництві об'єднання після того, як на зміну Германського союзу приходить Північно-германський союз, що означало перемогу «Малогерманської» ідеї над «Великогерманської» [7, с. 138].

Аналіз праць Ф. Науманна засвідчує усвідомлення ним того факту, що створення Серединної Європи – це складне завдання, реалізація якого займе не менше п'ятидесяти років. Проте його реалізація є невідворотною, оскільки в умовах існування міждержавних союзів Пруссія занадто мала, як малі і Германія, Австрія та Угорщина. Як наслідок, жодній з цих держав поодиночі не виграти у світовій війні. Саме тому створення Серединної Європи як міждержавного союзу, побудованого на конфедеративних засадах, є об'єктивною необхідністю. Наголошуючи на збереженні суверенітету держав-членів, Науманн водночас наполягав на створенні військового союзу, проведенні узгодженої зовнішньої політики. Хоча головною метою об'єднання Науманн вважав забезпечення воєнної безпеки Германії, він зазначав, що інтеграційний процес повинен початися з об'єднання в економічній і фінансовій сфері.

Розмірковуючи про майбутнє післявоєнного світу, Ф. Науманн доходив висновку, що «планетарними державами», які будуть управляти долями інших народів, будуть Британська і Російська імперії, США і, можливо, Японія та Китай. Інші народи, хоча і мають власну культуру, покликані «служити посиленню» великих держав і слідувати у фарватері їх розвитку.

Таким чином слід зазначити, що концепція Серединної Європи представляла собою своєрідний геополітичний ідеал для Германської імперії, який успадкував головний підхід Отто фон Бісмарка у зовнішній політиці – пошук шляхів мирного вирішення питання про територіальне розширення Імперії, як передумови її модернізації.

Література:

1. Яковюк І. В. Правові основи європейської інтеграції: загальнотеоретичний аналіз / І. В. Яковюк. – Х. : Право, 2013. – 760 с.
2. Яковюк І. В. Германський імперський федералізм і його вплив на європейські інтеграційні процеси / І. В. Яковюк // Державне будівництво та місцеве самоврядування : зб. наук. пр. / ред. кол. : Ю. П. Битяк та ін. – Х. : Право, 2011. – №21. – С. 104–118.
3. Дармштеттер П. История раздела Африки (1870–1919 гг.). М.-Л.: «ГИЗ», 1925.
4. Троян С. С. Немецкие проекты «Миттельевропы» конца XIX – начала XX вв. // Известия Пензенского государ. педагог. ун-та им. В. Г. Белинского. – 2012. – №27
5. Окара А. Н. Дурманящие иллюзии «Серединной Европы»: Европейский «континентализм» как манипулятор «Большой Евразией» [Электронный ресурс] Режим доступа: www.russ.ru/politics/20021022-okara.html
6. Левандовський В. «Середня Європа» та Україна // Українська державність у XX столітті (Історико-політологічний аналіз) / під ред. О. Дергачова. – К. : Політична думка, 1996.
7. Яковюк І. В. Идея Серединной Европы в концептуальных разработках европейских геополитиков второй половины XIX – начала XX в.в.: историко-теоретический анализ // PolitBook. – 2013. – №3. – С. 132–151.
8. Daniel G. A. Handbuch der Geographie: 6. Aufl. Lpz.: Fues's Verlag, 1894. 510 S.

Ю. С. Разметаєва¹

ЕЛЕКТРОННЕ УРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ ТА ЄС: ПРОБЛЕМИ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Сподівання на відродження України як незалежної та сильної держави та партнерські відносини у межах європейського простору тісно пов'язані з впровадженням інформаційних технологій, з розповсюдженими лозунгами про розвиток електронних демократії і урядування. Світ вступає у цифрову епоху, технології змінюються з надзвичайною швид-

---

¹ Кандидат юридичних наук, асистент кафедри теорії держави і права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.